

האוניברסיטה העברית בירושלים
הפקולטה למדעי החברה
המחלקה ליחסים בינלאומיים

**טרור או מלחמה בטרור?
שאלת המוסריות של פעולת שחרור בני הערובה
הרוסיים בתיאטרון "דוברובקה"**

עבודה במסגרת הסמינריון : אתיקה ביחסים בינלאומיים

המרצה : דוקטור פיקי איש-שלום
מגיש : סמי קרוןפלד (ת.ז 039160809)

אוקטובר 2009, תשרי תש"ע

תוכן עניינים

3	מבוא
4	רקע : הקונפליקט הצ'צ'ני-רוסי
6	משבר החטופים בתיאטרון "דוברובקה" במוסקבה
9	דיון
27	סיכום ומסקנות
28	ביבליוגרפיה

מבוא

בערב יום רביעי ה 23 באוקטובר 2002, פרצו חמושים צ'צ'ניס לתוך אחד מתיאטראות מוסקבה והחלו רצף ארועים, אשר הסתיים כעבור 4 ימים בפריצה צבאית רוסית ובמותם של 126 אזרחים רוסים. עבודה זו תבקש לנתח את הארוע במטרה לבחון האם הפריצה הרוסית לתוך התיאטרון היוותה מעשה של טרור.

הארוע הנדון בעבודה זו הינו מקרה בוחן המשקף את אחת הסוגיות המשמעותיות על סדר יומה של החברה הבינלאומית – היכן עובר הגבול בין לוחמה בטרור לבין מעשה טרור. האופי הא-סימטרי של הקונפליקטים במאה ה-21 טישטש את הגבול בין חזית ועורף. אזרחים רבים מצאו עצמם לכודים בחילופי האש או מהווים כלי טקטי בידי כוחות לוחמים. מצב זה מציב אתגר מוסרי בפני המדינות ודורש מהן למצוא את האיזון הנכון בין צורכי הביטחון וההגנה העצמית לבין שאלות של מוסר במלחמה.

בחלקה המרכזי, עבודה זו מציגה תהליך מחשבתי המבקש לדון ולנתח את מקרה הבוחן הנדון לאור תאוריות מוסר בדבר צדק במלחמה. העבודה נשענת בבסיסה על עולם המושגים של מייקל וולצר, כפי שזה מופיע בספרו "Just and Unjust Wars", וכן על כתביהם של קודאי (C.A.J Coady) ודייויד רודין (David Rodin).

הקושי המרכזי בכתבת העבודה נובע ממיעוט הפרסומים האוביקטיביים ומחוסר השקיפות לגבי השתלשלות הארועים ותהליכי קבלת ההחלטות בשלטון הרוסי. קושי נוסף, נובע מבדיקת משתנים כגון כוונה וזדון, אשר אינם מוצהרים באופן גלוי על-ידי אלה שפעלו בניגוד לנורמות המוסריות המקבלות.

לאחר בדיקת מקרה הבוחן, הן לאור המערכת המוסרית של וולצר והן לאור מערכות אלטרנטיביות, עולה המסקנה כי הפריצה הרוסית אינה מהווה אירוע טרור, אך עם זאת היא בפרוש מהווה עוולה חמורה.

רקע: הקונפליקט הצ'צ'ני-רוסי

ב-1991, עם התפוררותה של ברה"מ, מספר מנהיגים מקומיים ברפובליקה האוטונומית של צ'צ'ניה החלו לקדם את רעיון ההתנתקות מהשלטון הרוסי המרכזי. באוקטובר 91, ג'וחר דודאייב (Dzochar Dudayev) נבחר כנשיא על-ידי העם הצ'צ'ני והכריז על עצמאות הרפובליקה הצ'צ'נית. ההנהגה במוסקבה לא הכירה בבחירות אלו ועם הקמת הפדרציה הרוסית הכריזה כי חבל צ'צ'ניה הינו חלק מהמדינה. במהלך השנים הבאות השלטון במוסקבה חזר וקרא לצ'צ'נים להיות רפובליקה בתוך הפדרציה הרוסית, אך דודאייב לא הסכים להתפשר על דבר מלבד עצמאות מלאה. בדצמבר 1994 הקונפליקט הסלים במהירות כאשר הצבא הרוסי פתח במתקפה צבאית רחבת היקף על כוחותיו של דודאייב (Uppsala).

ניתן לחלק את הקונפליקט בצ'צ'ניה לשתי תקופות עיקריות. התקופה הראשונה החלה במתקפה של 1994, במהלכה הצליח הצבא הרוסי להשתלט על הבירה הצ'צ'נית, גרוזני. הלחימה המשיכה עד לרציחתו של דודאייב באפריל 1996. את דודאייב ירש מאשקדוב (Maskhadov), אשר באוגוסט באותה השנה חתם על הסכם הפסקת אש עם רוסיה, לאחר השתלטות מחודשת של הצ'צ'נים על גרוזני במתקפת-נגד מוצלחת. ההסכם הסדיר את נסיגת הצבא הרוסי מצ'צ'ניה ודיון עתידי על נושאי הליבה שיתבצע עד דצמבר 2001 (Uppsala).

תקופת המלחמה השנייה החלה לאחר כמעט שלוש שנות שקט באזור. ב-1999 קבוצות צ'צ'ניות מיליטנטיות התערבו בסכסוך בחבל דאגסטן (Dagestan) השכן. ראש הממשלה דאז (ולאחר מכן הנשיא), ולאדמיר פוטין, הכריז על מלחמה נגד הטרור הצ'צ'ני ושלח את חייליו לתוך החבל הצ'צ'ני. מטרתו של פוטין הייתה סיום חוסר היציבות באזור והכפפתה של צ'צ'ניה, העצמאית בפועל, בחזרה לשליטה רוסית. תחת הנהגתו של פוטין, דעת הקהל הרוסית ראתה בפלישה לצ'צ'ניה מאבק כנגד טרוריסטים המאיימים על המדינה הרוסית ותמכה במהלך. תמיכה זו אפשרה לפוטין להמשיך במבצע הצבאי לאורך זמן, חרף האבדות שהצבא הרוסי ספג. עד אוקטובר 2000 השתלט הצבא הרוסי על גרוזני, והקים בה מערכת שלטונית כפופה למוסקבה. עם זאת, הצבא הרוסי לא הצליח להכריע את המורדים הצ'צ'נים ומעשי האלימות לא פסקו (Uppsala).

החל מתחילתו, הסכסוך בצ'צ'ניה אופיין במעשי אלימות קשים כלפי אזרחים והרג חסר הבחנה של חפים מפשע. הצבא הרוסי השתמש בטקטיקות של הפצצות כבדות מהאוויר וירי ארטילרי חסר הבחנה. בנוסף לכך הפעיל הצבא שיטות ללוחמה בטרור אשר כללו פגיעות קשות

בזכויות אדם, כגון: חטיפות, עינויים והוצאות להורג של אזרחים. הכוחות הצ'צ'נים מצידם השתמשו בטקטיקות של גרילה וטרור, כגון: חטיפת בני ערובה ופיגועי התאבדות, כולל נגד ילדים (Uppsala).

ב-2003 הציג הנשיא פוטין תוכנית שלום, שכללה הסכמה לדיון על חוקה חדשה לרפובליקה צ'צ'נית תחת הפדרציה הרוסית, בעלת זכויות אוטונומיות מסוימות. החוקה החדשה התקבלה ברוב גדול על-ידי העם הצ'צ'ני, אך מאשקדוב דחה את ההסכם ופקפק באמינות משאל העם. לאחר כשלון ההסכם התחדשה הלחימה ביתר שאת במהלך 2004 ו-2005. נכון להיום, הקונפליקט טרם הגיע לסיומו, אף-על-פי שעוצמת מעשי האלימות פחתה בשנים האחרונות (Uppsala).

משבר החטופים בתיאטרון "דוברובקה" במוסקבה

בערב יום רביעי 23 באוקטובר 2002 מילאו מאות מוסקבאים את יציעי תיאטרון "דוברובקה" (Dubrovka), הנמצא כארבעה קילומטרים דרומית לארמון הקרמלין במוסקבה. על הבמה הועלה המחזמר הפופולארי "Nord-Ost", וכל הכרטיסים נמכרו מראש. בשעה 21:45 עזר בחזית התיאטרון אוטובוס, ממנו ירדו במהירות 53 טרוריסטים צ'צ'נים, 34 גברים ו-19 נשים. בכניסה לתיאטרון החליפו אנשי הקבוצה במהירות את הבגדים האזרחיים שלבשו בבגדי צבא, וכיסו את פניהם במסכות שחורות. על הבמה הוצגה המערכה השנייה של המחזה, אשר מתרחש בזמן מלחמת העולם השנייה, וכולל אפקטים מיוחדים ושימוש בפירוטכניקה. ברגע אחד חדרו החמושים לאולם תוך כדי יריות באוויר וצעקות מאימות. תחילה, צופים רבים חשבו שמדובר בחלק מההופעה, אך כאשר היריות לא פסקו והשחקנים הורדו בכוח מהבמה האמת הקשה הכתה בצופים - הם היו חלק מאירוע חטיפה המוני (Abdullaev, 2002).

מיד לאחר שהשתלטו הטרוריסטים על כל 979 האזרחים בבניין, הם החלו בביצוע פעולות מיקוש ומלכוד ברחבי בניין התיאטרון. החמושים התקינו למעלה מ-30 מטעני נפץ שונים בתחומי הבניין, כאשר הפצצה הגדולה ביותר הכילה כ-50 קילוגרם TNT, עליהם נוספו מסמרים וכדוריות מתכת להגברת הנזק וההרג שיגרמו בהפעלתה. מתג ההפעלה היה בידי טרוריסטית אחת, ו-18 הטרוריסטיות האחרות לבשו על עצמן חגורות נפץ. הטרוריסטים הכריזו כי כל ניסיון פריצה של כוחות הביטחון הרוסים יביא להפעלת המטענים לפיצוץ הבניין כולו ולהרג כל בני הערובה (Dolnik, 2003).

בשעה 23:00 שיחררו החוטפים הצהרה לפיה הפעולה התבצעה בשם העם הצ'צ'ני, ואיימו כי במידה והצבא הרוסי לא ייסוג מצ'צ'ניה בתוך שבוע ימים הם יוציאו להורג את כל החטופים. בקלטת שהוקלטה מראש ונשלחה לסניף המוסקבאי של ערוץ "אל-ג'אזירה" הכריז מפקד הטרוריסטים מובסאר באראייב (Movsar Barayev): "כל אחד מאיתנו מוכן להקריב את עצמו לטובת אללה ועצמאות צ'צ'ניה" (Singh, 2002).

במהלך 48 השעות הבאות התייצב האירוע במצב של קיפאון מתוח, אשר הופר מדי פעם על-ידי צרור יריות בודד. החוטפים שיחררו כבר במהלך הלילה הראשון כ-200 חטופים – ילדים ובעלי אזרחות צ'צ'נית וגרוזינית. לאחר מכן החל משא ומתן בין החוטפים לבין השלטונות הרוסים, במהלכו שוחררו חטופים נוספים, רובם בעלי אזרחות זרה. בבוקר 24 לאוקטובר (היום השני לחטיפה), הציעו השלטונות הרוסים לטרוריסטים מעבר בטוח למדינה שלישית, במידה וכל

החטופים ישוחררו ללא פגע. בתגובה לכך הכריזו הצי'נים, שהרגישו כי דבקותם עומדת למבחן, כי הם יוציאו להורג 10 חטופים בכל שעה במידה ודרישותיהם לא תמולאנה (Dolnik, 2003).

הקיפאון נמשך עד ליל 26 באוקטובר, היום הרביעי לאירוע. בשעה אחת אחר חצות הופצה ידיעה בקרב העיתונאים ואנשי השלטון מחוץ לתיאטרון כי יחידות "ספצנאז" (Spetsnaz), כוח מיוחד ללוחמה בטרור, מתכוננות לפרוץ לתיאטרון בשעה 06:00 בבוקר - שעת פקיעת האולטימטום של הטרוריסטים לתחילת ההוצאות להורג. ואכן, כעבור זמן קצר הגיעו צוותי הספצנאז לאזור. כאשר לטרוריסטים נודע על ההתרחשויות בחוץ, המתח בתוך התיאטרון גאה, והם הכינו עצמם לפריצה המתקרבת. לפתע אחד החטופים התרומם ממקומו והחל להסתער לעבר הטרוריסטית שאחזה במתג ההפעלה לפצצה המרכזית. חוטפים אחרים החלו לירות לעברו והרגו שני אזרחים אחרים שנמצאו בסביבתו. לאחר שהמצב רוסן, אישרו החוטפים לחטופים ליצור קשר עם הצלב האדום ולבקש פינוי של הגופות. כאשר התברר לשלטונות מחוץ לתיאטרון כי בפנים נהרגו אזרחים, הסיקו הללו כי ההוצאות להורג החלו והוחלט לפרוץ לאולם בהקדם האפשרי (Dolnik, 2003).

בסביבות השעה 04:30 בבוקר יום שבת החלו לנוע שלושה צוותי ספצנאז לכיוון בניין התיאטרון. צוות אחד התמקם מחוץ לבניין ואילו שני הצוותים האחרים התייצבו בתוך מועדון לילה, אשר היה בעל קיר משותף עם התיאטרון. בימים שלפני הפריצה נערכו דיונים בקרב השלטונות הרוסים בדבר השימוש בגז במהלך הפריצה לתיאטרון, אך ההחלטה הסופית בדבר לא הייתה ברורה, עד לרגע בו נצפו לוחמי הספצנאז נושאים על גביהם בלוני גז לתוך מועדון הלילה הסמוך. הדעה הרווחת היא כי הגז שוחרר לתוך מערכת האוורור של התיאטרון בין 05:00 ל-05:15, כרבע שעה לפני הפריצה עצמה (Dolnik, 2003).

באותו הזמן בתוך התיאטרון הרוחות נרגעו מהאירועים הדרמטיים שהתרחשו בשעות האחרונות. חטופים רבים ואף טרוריסטים אחדים נרדמו על כיסאות התיאטרון בעוד באראייב וסגניו שקדו על עריכת סרט וידיאו של הפעולה מתוך צילומים שצילמו בעצמם ומתוך צילומי האבטחה. כאשר הגז החל להתפשט ברחבי הבניין הוא משך את תשומת ליבם של הטרוריסטים והחטופים כאחד. פרצה בהלה כללית באולם המרכזי כאשר הגז החל להשפיע ולנטרל טרוריסטים וחטופים כאחד. כעבור כשתי דקות פרצו לוחמי הספצנאז לתוך הבניין, חמושים בכלי נשק בעלי משתיקי קול וחיסלו בקרבות ירי את החמושים שלא נפגעו מהגז. באראייב וסגניו חוסלו אף הם על ידי חוליית ספצנאז, בעוד חולייה אחרת מפנה את החטופים אל מחוץ לתיאטרון. עד לשעה

07:20 הוכרז התיאטרון כמאובטח כאשר 4 מהטרוריסטים נלקחו בשבי. תוצאות הפריצה היו:
126 חטופים נהרגו כתוצאה מהרעלת גז, 2 חטופים נהרגו בחילופי האש, מאות חטופים נזקקו
לטיפול רפואי עקב הרעלת הגז ו-67 חטופים הוכרזו כנעדרים (Dolnik, 2003).

דיון

ראשית: מהו "טרור"?

בעשורים האחרונים מתקיים שיח אינטנסיבי בקרב תיאורטיקנים המבקשים לגבש הגדרה למונח טרור. עם זאת, שיח זה לא הניב קונצנזוס סביב הגדרה אחת. הסיבה לכך נעוצה בשימוש הרטורי הנרחב שנעשה במושג "טרור" ביחס למגוון גדול של פעולות אנושיות פוליטיות ואינדיבידואליות (Rodin, 2004).

לאורך השנים, פילוסופים ותיאורטיקנים העלו והציעו מספר רב של הגדרות שונות למונח

"טרור". במאמרו מ-2004, דיוויד רודין (Rodin) ממפה ארבע קבוצות של הגדרות:

א. **הגדרות טקטיות ואופרטיביות:** הגדרות המתבססות על מאפיינים כגון סוג הנשק שבו

נעשה שימוש (לדוגמא: פצצות), מודלים של פעילות (לדוגמא: חטיפת מטוס) או אופי

השימוש בנשק (לדוגמא: ירי אקראי). על-פי הגדרות אלו, המאפיין המרכזי של הטרור

הוא אקראיות הקורבן, כלומר, הסיכוי להיפגע או לא להיפגע בפעולת טרור הוא עניין של

מזל בלבד. כמו-כן, לא קיים קונצנזוס בשיח לגבי ההכרח לקיומה של פעילות אלימה על-

מנת שפעילות תחשב כטרור.

ב. **הגדרות טלאולוגיות:** הגדרות אשר מתבססות על המטרות והתכלית של מעשה האלימות.

כותבים רבים טוענים כי טרורזם חייב להיקשר למטרה פוליטית. החוק הבריטי מגדיר

טרור כאמצעי להשגת "...קידום מטרה פוליטית, דתית או אידיאולוגית". כותבים אחרים

טוענים, כי מעשה טרור הוא מעשה שמטרתו לגרום לאחר לבצע פעולה, שאחרת לא היה

מבצעה. אסכולה שלישית טוענת כי פעולת טרור היא פעולה שמטרתה לזרוע פחד ואימה

בקרב אוכלוסייה מסוימת.

ג. **הגדרות שמתרכזות בסוכן המבצע:** בניגוד לסוגי ההגדרות הקודמות, אשר מתרכזות

במעשה עצמו, הגדרה זו מתרכזת במבצע הפעולה. דוגמא אחת היא הגדרתו של וולטר

לסקוור (Walter Lacqueur), המגדירה טרור כ"דרך בה ישויות תת-מדינתיות מפעילות

אלימות". הגדרה זו, כמובן, אומצה על-ידי המדינות עצמן והיא מופיעה בהגדרה בה

משתמש משרד המדינה האמריקאי.

ד. **הגדרות המתרכזות באובייקט המטרה:** קבוצה זו מגדירה טרור כמעשה אלימות שמכוון

כנגד אובייקטים שהינם "לא-לוחמים".

השוני בין קבוצות ההגדרות למונח "טרור" נוצר עקב הצורך לענות על דרישות והשקפות של מגוון רחב של דיסציפלינות, כגון אסטרטגיה צבאית, פסיכולוגיה או סוציולוגיה. עבודה זו מבקשת לעסוק בטרור מפרספקטיבה מוסרית, על-כן ראשית עלינו להגדיר מהו טרור, תוך שימוש בעקרונות של אתיקה ומוסר.

האיסור על פגיעה ב"לא-לוחמים" - מקורות מוסריים ומשפטיים

שאלת הפגיעה בלא לוחמים הינה אבן בוחן מוסרית לא רק ביחס לטרור, אלא גם בסיטואציות אלימות רחבות יותר כגון מלחמה. וולצר, בספרו "Just and Unjust Wars", קובע כי בבסיס ה-*Jus in bello* (צדק במלחמה) נמצאת תפיסה מהותית של "לא-לוחמים" (noncombatants) כגברים ונשים בעלי זכויות אותן לא ניתן להפר לטובת השגת מטרה צבאית, גם אם מטרה זו לגיטימית (Walzer, 1977).

בקביעה זו, וולצר יוצא כנגד תפיסה תועלתנית (utilitarian), לפיה מותר לבצע כל פעולה שמקדמת ותורמת לסיכויי הניצחון, ולמעשה מכפיפה את זכויות הפרט בפני הצורך הצבאי. וולצר טוען כי תפיסה זו הינה שגויה. לדעתו, לא ניתן לבחון את חוקיותם של פעולות אלימות אך ורק על-פי מידת תועלתן הצבאית, אלא חובה להתחשב גם בעקרונות ה-*Jus in bello* – מערכת של הגבלות, אשר מבוססת הן על הסכמים בין מדינות והן על מערכת עצמאית של עקרונות מוסריים (Walzer, 1977).

איסור הפגיעה בלא-לוחמים נובע מעקרונות מוסריים כגון הזכות לחיים ולכבוד, אשר נמצאים במהות היחסים האנושיים ונובעים מההכרה בכל אדם כ"אישיות אנושית" (Human personality). האיסור קובע כי בני אדם אשר אינם לוקחים חלק במאמץ המלחמתי, שומרים על זכויותיהם כבני אנוש גם במהלך המלחמה, ולכן חל איסור לפגוע בהם. האיסור לפגוע בלא-לוחמים הפך מאיסור מוסרי לאיסור משפטי כאשר הוא עוגן במשפט הבינ"ל (Walzer, 1977). אמנת ז'נבה הרביעית, שנחתמה ב-1949, מסדירה בחוק הבינלאומי את האיסור לפגוע בלא-לוחמים:

"סעיף 3: בני אדם, שאינם נוטלים חלק פעיל בפעולות האיבה, לרבות חיילים שהניחו את נשקם, וחיילים שהוצאו מן המערכה עקב חולי, פצועים, מעצר או כל סיבה אחרת, יהיו נוהגים בהם תמיד מנהג אנושי, ללא כל הפלייה... לתכלית זו יהיו ויישארו המעשים שלהלן אסורים בכל עת ובכל מקום בנוגע לאנשים הנ"ל:

(א) מעשה אלימות בנפשו ובגופו של אדם, ובפרט רצח על סוגיו השונים, הטלת

מום, יחס אכזרי ועינויים".

הפרוטוקול הראשון לאמנת ז'נבה, שנחתם ב-1977, מוסיף ומרחיב בדבר איסור הפגיעה באזרחים. הפרוטוקול יוצר מנגנון יישומי, אשר נועד לשמור על איסור הפגיעה בלא-לוחמים. בסעיף 51 הפרוטוקול קובע כי על כל התקפה לעמוד בעיקרון ההבחנה. כלומר, חל איסור על ביצוע התקפות שאינן מכוונות כנגד מטרה צבאית, התקפות העושות שימוש בנשק שלא ניתן לכוונו כנגד מטרה צבאית או התקפות שלא ניתן לשלוט בהשפעותיהן. בסעיף 57 הפרוטוקול קובע את אמצעי הזהירות וכללי הביטחון שהצדדים הלוחמים מחויבים לנקוט בעת תכנון פעולה צבאית על-מנת להימנע מפגיעה באזרחים.

ניתן לראות כי איסור הפגיעה בלא-לוחמים התקבע כחלק יסודי ובסיסי בניהול מלחמה, אשר עומדת בעקרונות ה-*Jus in bello*. מקורו של האיסור הוא בבסיס המוסרי של כללי החברה האנושית, והוא מעוגן אף בחוקי המשפט הבינ"ל.

פגיעה בלא-לוחמים כבסיס להגדרה מוסרית של טרור

מדוע, אם כך, יש להציב את הפרת האיסור על פגיעה בלא-לוחמים במרכז הגדרה אתית לטרור? קודאי טוען, כי למרות שהטרור אינו מתרחש בהכרח כחלק ממלחמה כוללת, הוא כולל מימד "דמוי-מלחמתי" ולכן חלים עליו חוקי המלחמה, ביניהם גם עיקרון ההבחנה. פעולת טרור היא למעשה המקבילה הפוליטית לאקט של פשע אלים והיא כוללת הפעלה של כוח כנגד אלו שאסור להפעיל נגדם כוח. לא רק שהטרור מתעלם מעיקרון ההבחנה, הוא אף עובר עליו ביודעין. הפגיעה ביודעין בלא-לוחמים היא זו שמבדילה את הטרור מכל צורה אחרת של אלימות פוליטית, ויוצרת את התפיסה המפלצתית והסלידה הרווחת מטרור (Rodin, 2004; Coady 2004).

בעיני פילוסופים רבים, עיקרון אי-הפגיעה בלא-לוחמים מהווה מדד מוסרי מרכזי לפעילות פוליטית אלימה בכלל ולטרור בפרט. במאמרו מ-2004 קודאי מתבסס על עיקרון זה בהגדירו טרור כ:

"The organized use of violence to attack noncombatants or innocents or their property for political purposes"¹

לאור הגדרה זו אנסה לבחון בהמשך הדיון את שאלת המחקר: האם הפריצה הרוסית לתיאטרון באוקטובר 2002 הייתה פעולת טרור?

¹Coady, 2004: p 772

הפריצה הרוסית לאור מאפייני הגדרת הטרור

תוצאות הפריצה הרוסית לתיאטרון ה"דרבוקה" בבוקר היום הרביעי לחטיפה אינן ניתנות לויכוח. התקיפה הרוסית הותירה אחריה 128 אזרחים הרוגים ומאות אחרים פצועים, בלי ספק אסון בכל קנה מידה. עם זאת, כדי להגדיר את הפריצה הרוסית כפעולת טרור, עלינו לבחון אותה על-פי ההגדרה אותה הצגנו מוקדם יותר.

אופי הקורבן: האם התבצעה פגיעה בחפים מפשע?

בכפוף להבנה כי פגיעה בלא-לוחמים נמצאת בבסיס ההגדרה המוסרית של טרור, עלינו לבדוק תחילה אם הצבא הרוסי אכן תקף לא-לוחמים באותו בוקר שבת. המונח המקובל בספרות, "לא-לוחמים", לקוח מעקרונות המלחמה הצודקת ונועד להבדיל בין מעמדם של לוחמים ולא-לוחמים, סביב שאלת תרומתם ותמיכתם במאמץ המלחמתי בתוך סיטואציה של מלחמה כוללת.

קשה להתווכח עם העובדה כי האזרחים שהוחזקו כבני ערובה בבניין התיאטרון עומדים בכל הגדרה של "לא-לוחמים". אלו הם אזרחים, אשר מטרתם הייתה ליהנות מערב בתיאטרון וגזרת הגורל הטילה אותם לתוך סיטואציה אלימה שלא באשמתם. יותר מכך, האזרחים היו אזרחים רוסים, ולכן ודאי שלא הם אלו שהיוו סכנה או איום לכוחות הרוסים שפרצו לבניין. לדעתי, מעמדם של החטופים במקרה הנ"ל הוא אף קיצוני יותר וניתן להגדירם אף כ"תמימים" (Innocent). הגדרה כזו מיחסת לחטופים סטאטוס מוסרי-מנטאלי של חוסר אשמה וחפות מפשע. לדעתי, לא ניתן להגדיר את החטופים אלא כאזרחים תמימים אשר נקלעו לסיטואציה אלימה שלא באשמתם. מתוקף כך הם זכאים להגנה הנובעת הן מעקרונות המלחמה הצודקת והן מחוקי המשב"ל, בייחוד מצידם של מקבלי ההחלטות וכוחות הביטחון של מדינתם (Coady 2004; Coady 1985).

אופי הסוכן המבצע: האם מדינה יכולה להיות סוכן טרור?

הגדרות רבות של טרור טוענות כי הטרור במהותו הוא קריאת תיגר על הסדר הפוליטי, כפי שמכתיבה אותו המדינה, על-כן המדינה עצמה אינה יכולה להיות סוכן טרור. מובן שהגדרות שכאלו הן לרוב ההגדרות אשר נקבעות ונתמכות על-ידי המדינות עצמן. הטיה זו לטובת המדינה אינה מקובלת על חוקרים רבים, כיוון שהיא יוצרות פיחות מסוכן באבסולוטיות הרוע של הטרור. ביטול הקונספט של טרור מדיני מאפשר למדינות מרחב רחב מדי של לגיטימיות בפעולות הפוגעות

בלא-לוחמים, במיוחד בעידן המלחמה בטרור שלאחר 9/11. על-כן, הספרות ברובה מכירה
בייתכנות של טרור מצד מדינה (Coady 2004).

האלמנט הטקטי: האם הפריצה הפרה את עיקרון ההבחנה ?

היותם של החטופים "לא-לוחמים", חייב את הכוחות הרוסים שתקפו את התיאטרון
לפעול על-פי "עקרון ההבחנה" כפי שהוא מופיע בפרוטוקול הראשון לאמנת ז'נבה. סעיף 51(4)
לפרוטוקול קובע כי חל איסור להשתמש בהתקפות אשר אינן מבחינות בין לוחמים ולא-לוחמים,
כאשר סעיף 51(4)(ב) מתאר התקפות "שעושות שימוש בשיטת או באמצעי לוחמה שלא ניתן
לכוונם נגד מטרה צבאית מסוימת." וסעיף 51(4)(ג) מתאר התקפות "שעושות שימוש בשיטת או
באמצעי לוחמה שלא ניתן להגביל את השפעותיהם כנדרש". סעיף 57(2)(א)(ii) מוסיף, כי מתכנני
ההתקפה "ינקטו את כל אמצעי הזהירות בני הביצוע בבחירת האמצעי ושיטות ההתקפה במטרה
למנוע, ובכל מקרה לצמצם, אובדן נלווה של חיי אזרחים, פגיעה נלווית לאזרחים ונזק נלווה
לאובייקטים אזרחיים." וסעיף 57(2)(א)(iii) מוסיף, כי מקבלי ההחלטות "ימנעו מלהחליט לפתוח
בכל התקפה שניתן לצפות כי תגרום לאובדן נלווה של חיי אזרחים, פגיעה נלווית של אזרחים...
אשר יהיו מופרזים ביחס ליתרון הצבאי הקונקרטי והישיר הצפוי".

כדי לקבוע אם הופר עקרון ההבחנה, עלינו לבחון תחילה את סוג הנשק ואת אופן
השימוש בו לאור העיקרון הנ"ל. נכון להיום, השלטונות הרוסים לא פרסמו באופן רשמי את זהות
החומר הכימי בו נעשה שימוש, אך בקרב מומחי לוחמה בטרור וכימאים רווחת הדעה כי מדובר
בתרכובת המבוססת על הכימיקל פאנטניל (Fentanyl). פאנטניל, כימיקל המתבסס על אופיום,
משמש באופן נרחב לשיכוך כאבים והרדמה בחדרי ניתוח ובבתי-חולים מערביים. בנוסף לשימוש
הרפואי, גם כוחות ביטחון ברחבי העולם עשו בחומר שימוש כאמצעי לנטרול גורמים עוינים. בזמן
מלחמת וייטנאם, הצבא האמריקאי ערך ניסויים בחיצי הרדמה המכילים פאנטניל כאמצעי
לשיתוק וחיטפת מפקדי אויב. כמו כן, ישנם דיווחים הקובעים כי זהו החומר שבו עשתה שימוש
ישראל בניסיון החיסול של ראש הלשכה המדינית של חמאס, חאלד משעל, ב-1997. הפאנטניל
מתאפיין בשני תכונות מרכזיות בעלות חשיבות מבצעית גבוהה: מהירות השפעה גבוהה וזמן
השפעה קצר. מומחים מאמינים כי הרוסים השתמשו בסוג של פאנטניל הנקרא רמיפאנטניל
(Remifentanil), גרסה משופרת וחזקה יותר של פאנטניל בעלת עוצמה ומהירות השפעה גבוהות
יותר (Dolnik, 2003).

השפעתו המרכזית של הפאנטניל והחומרים הנגזרים ממנו היא הרדמה, אך הוא עלול לגרום למגוון רחב של תופעות לוואי. תופעת הלוואי שהיא נפוצה מאד ומסוכנת ביותר היא דיכוי נשימתי (Respiratory Depression), אשר ללא טיפול מידי והולם עלולה להוביל למחנק ולמוות. הסיכון למחנק מתגבר אף יותר כאשר האדם הנפגע נמצא בסיטואציה של לחץ או תשישות, ולכן יש לקחת זאת בחשבון בעת קביעת המינון הניתן. חרף הסיכון הכרוך בו, הפאנטניל נמצא בשימוש נרחב בבתי החולים מכיוון שקיים סם-נגד, Naloxone, אשר מנטרל את השפעת הפאנטניל ומשיב את הנפגע לנשימה סדירה (Dolnik, 2003).

בחירת כוחות הביטחון הרוסים להשתמש בגז על בסיס פאנטניל הייתה בעלת ערך מבצעי לפריצה. השפעתו המהירה הביאה לשיתוק מהיר של החוטפים והפחיתה את הסיכוי לפיצוץ המטענים, ואילו זמן השפעתו הקצר יאפשר לחטופים התאוששות מהירה. מצד שני, הסיכוי הגבוה לתופעת המחנק, שיוצרת החשיפה לגז, מעמידה את מאות החטופים בסכנת חיים אמיתית. מכיוון שניתן להתווכח על האיזון בין היתרון הצבאי לבין הפגיעה הנלווית באזרחים שהשימוש בגז יצר, נשאלת השאלה אם הכוחות הרוסים עשו כל שביכולתם על מנת להקטין את הפגיעה באזרחים ככל האפשר, כפי שדורש הפרוטוקול הראשון לאמנת ז'נבה. התמונה המצטיירת מראה שלא כך פני הדברים.

ראשית, מתכנני הפריצה לא חישבו נכון את מינון החומר הכימי שיש להחזיר לתיאטרון. המתכננים לא הביאו בחשבון גורמים כגון תשישות ומצב גופני ונפשי ירוד. גורמים אלו הינם בעלי השפעה רבה על יכולת ההתמודדות של הגוף עם הגז, והגדילו את הסיכוי של החטופים להיכנס למצב של דיכוי נשימתי. המינון הגבוה היה הגורם המרכזי להיפגעותם של מאות חטופים ולמותם של 126 מהם. מעבר לכך, ישנם אף חוקרים הטוענים כי השלטונות השתמשו באופן מודע במינון גבוה. כיוון שהחומר מעולם לא נוסה כחומר מרדים בתנאי שטח, והשלטונות ביקשו להבטיח את שיתוקם של החמושים, דיכוי נשימתי היה למעשה המצב אליו ביקשו השלטונות להגיע. התנהלות זו עומדת בניגוד לעיקרון ההבחנה, אשר דורש לנקוט את כל האמצעים על-מנת לא לפגוע בלא-לוחמים. חישוב נכון של המינון הינו דרישה מינימאלית לכך.

ליקוי נוסף שהביא למספר המתים הגבוה הוא חוסר התיאום והעדר שיתוף הפעולה בין מתכנני הפעולה לבין צוותי הרפואה. ראשית, לצוותי הרפואה כלל לא ניתנה התראה לפני הפריצה על כך שהכוחות עומדים להשתמש בנשק בעל היקף פגיעה רחב. כתוצאה מכך, צוותי הרפואה בשטח כלל לא היו מוכנים להתמודדות עם אירוע של מאות נפגעים. שנית, גם לאחר שלצוותי הרפואה נאמר כי נעשה שימוש בחומר כימי, לא נאמרה להם זהות החומר, דבר שהביא לטיפול

לקוי וחסר יעילות ברבים מהנפגעים. שלישית, לכוחות הרפואה לא נאמר כי עליהם להצטייד בסם הנגד, Naloxone, שאמור לנגוד את תופעות הלוואי, ולכן כאשר הובהר להם אופי הטיפול אותו עליהם להעניק התרופה כמעט ולא הייתה בנמצא בשטח. עד שהנפגעים הגיעו לבתי החולים לרוב זה כבר היה מאוחר מדי (Dolnik, 2003).

ניתן לראות בברור כי במהלך הפעולה הכוחות הרוסים הפרו את עיקרון ההבחנה. לא זאת בלבד שמתכנני הפעולה תכננו והוציאו לפועל מבצע אשר השתמש באמצעי לחימה בלתי מבחין בעל השפעות קטלניות, אלה הם גם לא ביצעו פעולות מינימאליות שיכלו להגביל את הפגיעה באזרחים: חישוב אחראי של מינון הגז והכנת צוותי הרפואה למתן טיפול הולם בנפגעים.

האלמנט הטלאולוגי: האם התקיפה נועדה לשרת מטרה פוליטית?

על בסיס ההכרה כי אכן התבצעה תקיפה של "לא-חמושים" תוך הפרה של עיקרון ההבחנה, עלינו לבחון כעת את האלמנט הטלאולוגי, המבחין בין פעולת טרור לבין פשע פלילי. אירוע החטיפה הינו חלק מקונפליקט ארוך ומתמשך בין רוסיה לבין בדלנים צ'צ'ניים, קונפליקט אשר נסוב סביב סוגיות פוליטיות מובהקות כגון ריבונות והגדרה עצמית. בהתחשב בקונטקסט הפוליטי הרחב, נשאלת השאלה אם הפריצה הרוסית לתיאטרון היא תוצאה של תהליך קבלת ההחלטות המתמקד באינטרסים פוליטיים, או שהפריצה היא צורך מבצעי הנובע מחשש מפני קטסטרופה מתקרבת, כגון פיצוץ המטענים על-ידי החוטפים. קיים קושי רב לענות על שאלה זו עקב העדר השקיפות במערכת השלטון הרוסית, אך עם זאת ישנם מספר סימנים אשר ניתן ללמוד מהם על אופי האינטרסים שהובילו את תהליך קבלת ההחלטות.

הסימן הראשון, שעשוי להעיד על כך שהחלטה על הפריצה לא התקבלה בליל שבת, כתוצאה מהתפתחויות בשטח, אלה נבעה מהחלטה אסטרטגית-פוליטית לסיים את המשבר ללא ויתורים פוליטיים, הוא דיווח על אימונים של הספצנאז שהחלו כבר ביום הראשון לחטיפה. דיווחים אלה, אשר הוכחו על-ידי השלטונות הרוסים, טוענים כי כוחות הספצנאז ערכו אימונים אינטנסיביים ב"בית התרבות המארידיאני", מבנה דומה למבנה התיאטרון אשר נמצא במרחק של כשבעה ק"מ ממנו. ייתכן ואימון כזה להעיד על החלטה אסטרטגית-פוליטית לפרוץ לתיאטרון, שהתקבלה כבר בראשית האירועים וללא קשר להתפתחות בשטח (Myers, 2002).

סימן נוסף הוא האופן בו ניהלו השלטונות הרוסים את המשא ומתן. המשא ומתן ודרך ניהולו על-ידי השלטונות הרוסים סבלו מפגמים ותקלות רבות. תחילה, השלטונות לא ניסו כלל ליצור קו תקשורת רצוף בינם לבין החוטפים, פעולה בסיסית בכל מצב של בני ערובה. העדר תקשורת ישירה בין מנהלי המשא ומתן לבין החוטפים אינו מאפשר שימוש בטכניקות בסיסיות

של בניית אמון, מיקוח ומניפולציות פסיכולוגיות. שנית, הרוסים לא מינו מנהל משא ומתן מקצועי בעל סמכות לקבל החלטות בזמן אמת, אשר ינהל את הקשר עם החוטפים. בפועל מי שדיברו עם החוטפים היו עיתונאים, אומנים ופוליטיקאים ממעמד בינוני, איתם ביקשו החוטפים לדבר. אישים אלו לא קיבלו כל תדרוך או הכוונה מצד גורם מקצועי. שלישית, הרוסים לא הפגינו את הסבלנות הנדרשת במצב של חטיפה, בה הזמן עומד לטובת השלטונות עקב התחזקות של אלמנטים כגון רעב, צמא ותשישות. כמו כן, ככל שהחטיפה מתארכת יש סיכוי רב יותר להתפתחות של "סינדרום שטוקהולם", מצב פסיכולוגי הנובע מהרגשה של שותפות גורל בין החוטפים והנחטפים. מצב כזה יכול לנטרל את רצונם של החוטפים לפגוע בחטופים (Dolnik, 2003).

נראה כי החוטפים דווקא ביקשו להאריך את החטיפה ככל האפשר. הם דרשו, למשל, להביא לזירה אישים אשר נמצאו מחוץ למוסקבה. כמו כן, בראיון טלפוני אחד החוטפים אמר בפרוש כי הם אינם ממהרים להשיג תוצאות ומוכנים להמתין את הזמן הנדרש עד לנסיגת הצבא מצ'צ'ניה. מומחי לוחמה בטרור וניהול משא ומתן רבים מאמינים כי השלטונות הרוסים לא נתנו סיכוי אמיתי למשא ומתן, ונראה כי בעיקר ביקשו ליצור מראית עין של ניסיון להשגת פתרון שלום אשר נכשל, ועל-ידי כך להכשיר את דעת הקהל לפריצה הצבאית (Dolnik, 2003).

אם זאת, תהיה זו טענה הגיונית ביותר לומר כי שני הסימנים הנ"ל לבדם אינם מהווים הוכחה לאינטרס פוליטי כבסיס לתקיפה. ייתכן והרוסים פעלו כך עקב מקצוענות הכוחות המיוחדים בסימן הראשון, או מחוסר מקצוענות ורשלנות בזה השני. על-כן בכדי לברר סוגייה זו עלינו לבחון את ההתנהגות הרוסיות לאור המסגרת המחשבתית-אסטרטגית הרוסית, כפי שהיא נשקפת מהצהרותיו ומהשקפת עולמו של נשיא רוסיה באותה עת, ולדימיר פוטין.

ולדימיר פוטין, איש KGB לשעבר, עלה לגדולה כבן חסותו של הנשיא הרוסי הקודם בוריס ילצין. מאז נפילת השלטון הקומוניסטי בתחילת שנות ה-90, התקדם פוטין במהירות במעלה ההיררכיה השלטונית הרוסית בתמיכתו של ילצין. פוטין מונה לראש הממשלה בקיץ 1999, וכאשר בדצמבר פרש ילצין מתפקידו, פוטין התמנה לנשיא בפועל עד לבחירות שנקבעו למרץ 2000. פוטין ניצל את מעמדו כנשיא מכהן ואת תמיכתם של ילצין והאליטה האוליגרכית החזקה כדי לנצח בפער גדול. לאחר הבחירות, ביקש פוטין להתנתק מפטרוניו, וליצור לעצמו בסיס כוח נפרד מהאליטה האוליגרכית, על-ידי מיצוב דמותו כמנהיג ההחלטי והחזק אותו מבקש הציבור הרוסי השמרני לראות בראשו. למטרה זו פוטין הכריז על קו קשה כנגד שאיפות

העצמאות הצ'יניות, ושלה את הצבא הרוסי להשתלט על גרוזני תוך שימוש בעוצמה רבה והתעלמות מזכויות אדם. מדיניותו הקשוחה של פוטין כנגד הצ'ינים אכן הפכה אותו לפוליטיקאי הפופולארי ביותר ברוסיה. בסקר שנערך בנובמבר 2005 שלטונו של פוטין זכה ל-73 אחוזי תמיכה בקרב הציבור הרוסי (Barany,2007; Jack, 2004).

גישתו האגרסיבית של פוטין כלפי הצ'ינים, אשר אותה הנחיל למפקדי הצבא וזכתה לתמיכה של חלק גדול מהציבור, עודדה פעילות תקיפה נגד הטרור הצ'יני, ללא התחשבות בנוק משני שיגרם לאזרחים או רכוש. גישה זו באה לידי ביטוי בפריצה לתיאטרון במוסקבה כמו גם בפריצה לבית הספר בבאלון ב-2004 ובתקיפה בנאלצ'יק ב-2005. עיתונאים שנפגשו עם הנשיא פוטין לאחר הפריצה לתיאטרון העידו כי הם יצאו מהפגישה תחת הרושם שהנשיא היה "יותר מעוניין בהרג המחבלים מאשר בהצלת חיים" (Barany,2007; Jack, 2004).

ניתוח הפעולות הרוסיות, הכנסת הכוחות המיוחדים לאימון כבר בתחילת האירוע וניהול המשא ומתן הרשלני והקצר, לאור אופיה האגרסיבי של תפיסת עולמו של פוטין בנוגע לאופן הטיפול בקונפליקט הצ'יני, מחזק את ההכרה כי מטרת הפריצה הייתה השגת מטרות אסטרטגיות ופוליטיות של המשטר הרוסי, יותר מאשר תגובה לאירועים בשטח. קביעה זו אומנם אינה ניתנת להוכחה נחרצת, כיוון שברוסיה לא קיימת שקיפות בכול הנוגע לתהליכי קבלת החלטות. אך אם זאת לדעתי השילוב בין הדרך הפעולות הרוסיות שהוצגו, לבין תפיסת עולמו ודרכי פעולתו של הנשיא פוטין במקרים דומים, יוצרת בסיס חזק לאמיתותה.

אלמנט הכוונה: הדיון סביב מרכזיותו להגדרה

לאחר בחינת הפריצה הרוסית לאור האלמנטים הקודמים של ההגדרה לטרור, ראינו כי בפריצה הרוסית הופעל נשק בלתי מבחין תוך התעלמות מעקרון ההבחנה כחלק מקונפליקט פוליטי. אך כדי לבדוק אם הפריצה היא באמת מעשה טרור, עלינו לדון במרכזיותו והכרחיותו של אלמנט תודעתי יותר – אלמנט הכוונה.

רוב הספרות שמה דגש מרכזי על אלמנט הכוונה בהגדרה לטרור. לפי קודאי, פעולת טרור הינה בהכרח פעולה אשר מטרתה המכוונת היא גרימת מוות או איום במוות ללא-לוחמים, כדי להשיג הישגים פוליטיים. קודאי טוען כי בהעדר אלמנט הכוונה, אפילו סיטואציה כגון מחיאות כפיים בעצרת פוליטית, אשר יסיחו את דעתו של רוכב אופנוע העובר בסמוך ויגרמו לו לבצע תאונה שתסתיים במוותו תחשב כפעולת טרור. קודאי אף מוסיף וטוען, כי פעולה אשר ניתן לצפות כי היא עלולה להוביל למוות אך אין זו מטרתה, היא אינה פעולת טרור. דוגמא לכך היא ארכיטקט המתכנן כביש מהיר תוך ידיעה כי מבחינה סטטיסטית בני אדם בהכרח יהרגו בנסיעה

עליו. הארכיטקט, חרף הבנתו, אינו גורם למותם המכוון של אותם בני אדם. קודאי מבדיל בין מעשה אשר נעשה בכוונה ברורה לפגוע, לבין מעשה, אשר אף-על-פי שנעשה תוך ידיעה כי בני אדם עלולים להיפגע, זו אינה כוונתו. הבחנה כזו חשובה לשאלת קיומו של שוני מוסרי בין מתקפה מכוונת כנגד לא-לוחמים לבין מתקפה המכוונת כנגד לוחמים, אך סביר שיפגעו בה גם לא-לוחמים (Coady 1985).

עם זאת, קיים זרם בספרות אשר מחזיק בתפיסה היוצאת נגד אלמנט הכוונה כמבדיל בין אקט של טרור לאקט שהוא אמנם עוולה מוסרית, אך אינו טרור. מספר פילוסופים טוענים כי התפיסה המקובלת, הטוענת כי כוונת מבצע הפעולה היא המשפיעה על מותרותה (Permissibility), הינה בעייתית. ג'יי. תומסון (J.J. Thomson) מתארת מצב בו טייס מפציץ מבקש להתייעץ לגבי הלגיטימיות המוסרית של תקיפה, אשר תשמיד בסיס צבאי וגם תגרום למספר גבוה של נפגעים אזרחיים. יהיה בכך משום אבסורד להשיב לו, כי במידה וכוונתו היא לפגוע בבסיס – התקיפה לגיטימית, ובמידה ומטרתו היא לפגוע באזרחים – התקיפה אינה לגיטימית, לאור התוצאה הזוהה. על בסיס זה מגדיר רודין שני מצבים, אשר בהם העדר אלמנט הכוונה אינו מבטל את תווית הטרור – פזיזות ורשלנות (Rodin, 2004).

רודין מגדיר פזיזות (Recklessness) כאשמה בגרימת רוע לא מכוון, אשר אינו סביר ואינו מוצדק לנסיבות האירוע. רודין מבסס את עמדתו על המשפט הפלילי, אשר אמנם מבדיל בין פזיזות לבין זדון, אך רואה בפזיזות מצב מנטאלי אשר אינו פוטר מאחריות פלילית (Mens Rea). רשלנות (Negligence) מוגדרת על-ידי רודין כאי נקיטת אמצעי הזהירות הסבירים, הדרושים על-מנת למנוע רוע צפוי. רודין מכניס את שני המצבים הללו לתוך ההגדרה לטרור, ומבטל את מרכזיותו של אלמנט הכוונה (Rodin, 2004).

גם מבקריו הגדולים ביותר של השלטון הרוסי לא ירחיקו לכת ויטענו כי כוונת הפריצה הרוסית לתיאטרון הייתה הריגתם של האזרחים הרוסים. עם זאת, לא ניתן להתעלם מהכשלים שסקרנו ואשר עומדים בקנה אחד עם מאפייני הטרור. קונפליקט זה מעביר אותנו לדיון בדוקטרינת ה-Double-Effect וגבולותיה.

דוקטרינת ה-Double-Effect וגבולות הלגיטימציה הצבאית

מטרתה של הפריצה הרוסית הייתה אמנם צבאית (פגיעה בחמושים), אך יחד עם זאת, לשלטונות הרוסיים היה ברור כי אזרחים רוסים לא-לוחמים צפויים להיפגע, גם עקב החיכוך

והקרבה הפיסית הגבוהה בין כל הנמצאים בתיאטרון, וגם עקב הבחירה בנשק שאינו מבחין, כמו ג. בסיטואציות כאלו, הדוקטרינה המוסרית שלרוב נעשה בה שימוש היא דוקטרינת ה-Double Effect.

דוקטרינה זו, אשר מקורה בהוגים קתולים מתקופת ימי הביניים, אמנם מורכבת להבנה, אך בד-בבד מתבססת על חשיבה מוסרית בסיסית. דוקטרינת ה-Double-Effect גורסת כי מותר לבצע פעולה, אשר סביר כי תוצאותיה יהיו רעות (evil) (הרג לא-לוחמים), בתנאי שיתקיימו ארבעת התנאים הבאים:

1. הפעולה שלעצמה מותרת על-פי חוקי המלחמה.
 2. המטרה הישירה של הפעולה מקובלת מוסרית (לדוגמה, פגיעה בלוחמים או במתקני צבא).
 3. מבצע הפעולה מבקש לפגוע ומכוון אך ורק למטרה הישירה והלגיטימית.
 4. הטוב שיצא מהפעולה הוא מספיק על-מנת להצדיק את הרע שיצא מהפעולה.
- דוקטרינה זו נמצאת בשימוש נרחב על-ידי פוליטיקאים המבקשים להצדיק את אישורן של פעולות צבאיות אשר גבו חיי אזרחים, אל מול ביקורת בדבר העדר מוסר ופגיעה בזכויות אדם. כמו-כן, אנשי צבא מדברים במונחים של Double-Effect כאשר פעולה מתוכננת צפויה לפגוע בלא-לוחמים. הדוקטרינה הפכה לכלי מרכזי לשוב הפער המוסרי בין האיסור המוחלט לפגוע בלא-לוחמים לבין הפעילות הצבאית הנדרשת (Walzer, 1977).

פילוסופים רבים אינם מקבלים את דוקטרינת ה-Double-Effect בנוסחה המקורית. הם מבקשים להציב גבולות ומגבלות ברורים ככל האפשר לגליטימיות של פגיעה בחפים מפשע. עם זאת, ישנם חילוקי דעות נרחבים לגבי טבעם של גבולות אלה.

מייקל וולצר, בספרו על המלחמה הצודקת, דן בסוגיית המוסריות והגבולות של דוקטרינת ה-Double-Effect. לפי וולצר, מירב כובד הטיעון בדוקטרינת ה-Double-Effect נמצא בסעיף השלישי, בו נבחנת כוונת המבצע. וולצר, בדומה לתומסון, שואל אם קיים הבדל בין לא-לוחמים שמתו בכוונה ישירה של הפגיעה לבין לא-לוחמים שמתו בהשפעה עקיפה שלה. בתשובה לכך הוא טוען כי אם אכן קיים הבדל, הוא בוודאי לא משנה לאזרח המת. וולצר קובע כי אמנם ה-Double-Effect יכול להכשיר, בתנאים מסוימים, פעולות צבאיות אשר פוגעות בלא-לוחמים, אך הוא מצפה מהקצינים והלוחמים לעמוד בתנאי מוסר גבוהים יותר של לחימה הוגנת (fighting well), במיוחד בכל הקשור לפגיעה בחפים מפשע. על בסיס זה, וולצר מרחיב את סעיף 3: "מבצע

הפעולה מכוון לפגוע אך ורק במטרה הישירה והלגיטימית, זאת תוך כדי הבנת הרוע האפשרי, ועשיית כל שביכולתו על-מנת לצמצמו, גם במחיר פגיעה עצמית". וולצר טוען כי הגבול למחויבות המבצע נמצא בנקודה בה כל פעולה נוספת, לטובת אי-פגיעה בלא-לוחמים, תכשיל בוודאות את המבצע הצבאי או תייקר אותו מעבר לעלות אפשרית (Walzer, 1977).

רודין, מצידו, מציג עמדה קשוחה אף יותר לגבי קבלת פגיעה בלא-לוחמים כנזק משני. רודין טוען כי לאלמנט הכוונה אין שום משמעות, והגורם היחיד שמכריע הוא רמת הזהירות הנקטת על-ידי הסוכן המבצע את הפעולה. רודין טוען, כי רמת הזהירות הנדרשת עולה ככל שהפעולה מסוכנת יותר, ככל שהסוכנים המבצעים מקצועיים יותר, וככל שלצד המסתכן (משמע, הלא-לוחמים המותקפים) יש פחות רווח ופחות השפעה על הפעולה המתבצעת כנגדו. על בסיס זה, רודין טוען כי בפעולה צבאית רמת הזהירות הנדרשת היא הגבוהה ביותר – גבוהה יותר מזו הנדרשת על-פי חוקי המלחמה כפי שבאים לידי ביטוי בדוקטרינת ה-Double-Effect. על-פי רודין, אי עמידה ברמת הזהירות הנדרשת הינה רשלנות או פזיזות (Rodin, 2004).

שינוי דוקטרינת ה-Double-Effect כ-"Mens Rea" לפעולת טרור

רודין, כפי שראינו מוקדם יותר, משלב את המצבים של רשלנות ופזיזות, כאשר הם גורמים לפגיעה בחפים מפשע בפעולה צבאית שנועדה למימוש אינטרסים פוליטיים, בהגדרתו למונח טרור. מכך ניתן להבין כי הוא רואה בפעולה צבאית, אשר אינה עומדת בדוקטרינת ה-Double-Effect (כפי שהוא עצמו רואה אותה), פעולת טרור. רודין מבסס את טיעונו על שתי סיבות. ראשית, רודין טוען, שבמימד מלחמתי או דמוי מלחמתי, קיים ערפול רב בכל הנוגע לשאלת המידתיות (כפי שמופיע בסעיף 4 לדוקטרינת ה-Double-Effect), ועל-כן היא אינה מהווה מדד מוסרי ראוי. שנית, רודין טוען כי לכל אדם ישנה זכות בסיסית לא להיות נתון לפגיעה או לסכנה שלא על-פי בחירתו האישית או בעקבות פעולותיו האוטונומיות. על בסיס זה, רודין קובע כי האשמה המוסרית של הריגה בלתי מכוונת של לא-לוחמים במהלך מבצע צבאי, דומה לאשמה המוסרית של פעולת טרור (Rodin, 2004).

עם זאת, תפיסתו של רודין הינה תפיסה קיצונית, ואינה מהווה את הקונצנזוס סביב הגדרת הגבולות בין דוקטרינת ה-Double-Effect לבין טרור. התפיסה השלטת בספרות מגבילה את המונח טרור לפעולות בהן מתבצעת פגיעה מכוונת בלא-לוחמים, כפי שראינו אצל קודאי. על-כן, מצדדי תפיסה זו אמנם עשויים לראות באי-עמידה בדוקטרינת ה-Double-Effect מעשה עולה חמור ביותר (עקב אי-מידתיות בנוסח המקורי או אי-ניסיון לצמצום הרוע בנוסח של

וולצר), אך כל עוד נשמר סעיף 3, ולא קיימת כוונה לפגוע בלא-לוחמים, הפעולה לא תחשב בעיניהם פעולת טרור.

התקיפה הרוסית: Double-effect או Terror-attack

ראינו כי הפריצה הרוסית כללה פגיעה בלא-לוחמים, תוך הפרה של עיקרון ההבחנה, לשם השגת אינטרסים פוליטיים. בכל הפרמטרים הללו הפריצה נמצאת בתחומי ההגדרה של פעולת טרור. עם זאת, הסבירות הגבוהה מאד לכך שמטרת השלטונות הרוסים לא הייתה לפגוע באזרחים החטופים, יוצרת קושי בהגדרת הפעולה כטרור. הפריצה הרוסית לתיאטרון הינה סיטואציה קלאסית אשר דוקטרינת ה-Double-Effect יכולה להוות מסגרת לבחינתה המוסרית. אך גם לדוקטרינה זו, כפי שראינו, ישנם מספר נוסחים, אשר מניבים מספר תשובות.

מצדדי הנוסח המתירני ביותר של דוקטרינת ה-Double-Effect (הנוסח המקורי בו סעיף 3 קובע כי כוונת המבצע היא אלמנט המבדיל בין חוקי ללא חוקי), ביניהם גם השלטונות הרוסים, יראו את הפריצה כמוסרית ואף כמוצלחת. התקיפה כוונה כנגד כוחות חמושים ומסוכנים, השימוש בגז היה מחויב, לא רק כדי להגן על הלוחמים אלא בעיקר בכדי למנוע את הפעלת מטעני הנפץ ואת הריגתם של כל החטופים. לכן הטוב שהושג בפעולה, חילוצם של מעל 700 חפים מפשע, גובר על הרוע שבוצע, מותם של 126 אזרחים. גישה זו, אשר בה נקטו השלטונות הרוסים, מכשירה את הפעולה כפעולה צבאית מוסרית.

גם וולצר ומצדדיו לא יראו בפריצה הרוסית אקט של טרור, אך הם בפרוש יראו בפעולה מעשה עוולה חמור של השלטונות הרוסים ומתכנני הפעולה כנגד החטופים. ניתן אמנם להעמיד את הפעולה בסטנדרטים של מידתיות ויחס לגיטימי בין טוב ורע, וכמו-כן כוונת המבצעים לא הייתה לפגוע באזרחים החטופים. אך יחד עם זאת, הפעולה בפרוש אינה עומדת בדרישתו של וולצר לעשות את כל הניתן על-מנת לצמצם את הרוע האפשרי. כפי שראינו, הרוסים הפרו דרישה זו הן באופן השימוש בגז, הן בכך שלא עשו ניסיון אמיתי וכן לפתור את המצב בדרך של משא ומתן והן בחוסר ההכנה של שירותי הבריאות למתן טיפול יעיל ומציל חיים לנפגעי הגז. עקב כך, גישתו של וולצר אמנם תשלול את הפעולה כפעולת טרור אך תראה את הפעולה ככישלון הנהגתי וצבאי וכעוולה מוסרית.

רודין, לעומת זאת, אינו נותן כל משמעות לאלמנט הכוונה בניסוחו לסעיף 3 של דוקטרינת ה-Double-Effect, אלא אך ורק לרמת הזהירות בביצוע הפעולה הצבאית. לכן, כאשר בודקים את הפעולה הרוסית לפי הסטנדרטים של רודין, ניתן לומר כי הפעולה היא פעולה ברמת

הסיכון הגבוה ביותר (איום מוחשי במוות לכלל הנמצאים במבנה), אשר בוצעה על-ידי לוחמי כוחות מיוחדים בעלי רמת המקצועיות הגבוהה ביותר, ולחטופים לא הייתה שום אפשרות בחירה והשפעה על מידת הסתכנותם. לפי רודין, סיטואציה כזו דורשת את רמת הזהירות המרבית, רמה שכפי שראינו לא נשמרה. על-כן, הפריצה הרוסית תיתפס על-ידי רודין כרשלנות או פזיזות, וככזו היא עומדת בהגדרתו לפעולת טרור.

ניתן לראות כי התשובה לשאלה אותה בדקנו אינה חד-משמעית וברורה והינה תלויה רבות בהשקפת עולמו המוסרית של המתבונן. דעתי היא, כי פעולת הפריצה הינה מעבר לכל ספק מעשה של עוולה חמורה מצד השלטונות הרוסיים כלפי האזרחים החטופים בתיאטרון, אשר לא ניתן להצדיקה תחת שום טיעון תועלתני כזה או אחר של צורך צבאי. הבסיס לקביעתי זו אינו דווקא השימוש בגז הלא מבחין, כיוון ששימוש כזה יכול להיות מוצדק לאור האיום המוחשי של פיצוץ המטענים והרג כל החטופים. לדעתי, העוולה נובעת בראש ובראשונה מאי הכנת הצוותים הרפואיים למתן טיפול מידי ומציל חיים. אני רואה זאת כמעשה של רשלנות קיצונית, אשר במדינה מתוקנת הייתה מחייבת את המערכת כולה, כולל הנשיא, לתת עליה את הדין. נראה כי שלומם וחייהם של החטופים נדחקו לתחתית השיקולים בתהליך קבלת ההחלטות, זאת בניגוד לחובתה המוסרית הבסיסית של המדינה להגן על אזרחיה. לתפיסתי, בדומה לעמדתו של וולצר, העדר אלמנט הכוונה ושימוש בדוקטרינת ה-Double-Effect אינם מהווים אישור לביצוע חופשי של פעולות הפגועות בלא-לוחמים. הכוחות המבצעים חייבים לעשות כול שביכולתם על מנת לצמצם את הפגיעה בלא-לוחמים, כפי שדורש עיקרון ההבחנה וכפי שנגזר מהחוקים הבסיסיים של ניהול מלחמה צודקת ומוסרית. עם זאת, אינני מסכים עם רודין כי ניתן להוציא לגמרי את אלמנט הכוונה מתוך ההגדרה של טרור. לדעתי, הרוע שמתבצע מפגיעה מכוונת בחפים מפשע הוא עצום כל-כך, עד שלא ניתן לדמות אותו לרוע שנובע מרשלנות או פזיזות, קשות ככל שיהיו. לדעתי, בהשוואה בין הרוע של טרור מכוון לרוע הנובע ממעשה מרשלנות או פזיזות, רודין למעשה מפחית מעוצמתו של הראשון. על בסיס זה אני רואה את הפריצה הרוסית כפעולה אשר נמצאת בקיצוניות הגרועה ביותר של עוולה מוסרית, אך אינני חושב כי היא מעשה של טרור.

אך האם זכויות הלא-לוחמים הן באמת אבסולוטיות?

בבסיס המסקנה אליה הגענו, נמצאת התפיסה המוסרית של ה-*Jus in bello*, אשר מעלה על נס את זכויות ההגנה של לא-לוחמים כעיקרון הבסיסי למלחמה הצודקת. תפיסה זו קובעת, כי כל תקיפה מכוונת של לא-לוחמים הינה איסור מוסרי אבסולוטי, וכל פגיעה בלתי-מכוונת בלא-לוחמים חייבת לעמוד בסטנדרטים מוסריים ומגבלות מבצעיות. עם זאת, פילוסופים מודרניים

רבים מתנגדים לאבסולוטיות הקובעת כי, ללא יוצא דופן, כל פגיעה בלא-לוחמים, נתונה להגבלות מוסריות. פילוסופים אלו מערערים על נחרצות ההגבלות המוסריות שבפגיעה בלא-לוחמים, וטוענים כי בסיטואציות מסוימות יתכן שחרור מהאיסור המוסרי לפגיעה שכזו. הפילוסוף איגור פרימורטז (Igor Primoratz) מבטא זאת כאשר הוא מכנה את הטרור "כמעט איסור אבסולוטי", שלא בדומה לתפיסה של ה-*Jus in bello*, אשר רואה בטרור "איסור אבסולוטי" (Coady 2004). טיעונים אלו משנים ומערערים את עקרונות המוסר הבסיסיים לאורם בדקנו את הפריצה הרוסית לתיאטרון. יתכן וטיעונים אלו לא זאת בלבד שיזכו את הפריצה מתווית של פעולת טרור, אלא גם ישחררו אותה מהנטל של עוולה מוסרית.

"Balanced Exceptionism" כשחרור מוסרי לפגיעה בלא-לוחמים

הגישה הראשונה שיוצאת כנגד האבסולוטיות של אי-פגיעה בלא-לוחמים נובעת מהזרם הפילוסופי Intuitionism, אשר משתמש בהגיון ובכלים מתמטיים כדי לנתח סוגיות פילוסופיות. גישה זו, המכונה "Balanced Exceptionism", מודדת את הצורך והמוסריות של פעולה לא ביחס לפעולה עצמה, אלא ביחס לצורך מוסרי רחב ועליון יותר. תפיסה זו מאפשרת לטעון, לדוגמא, כי המחויבות לא לפגוע בלא-לוחמים, במקרים מסוימים תוכל להיעקף על-ידי המחויבות המוסרית להגן על הקהילה. על-פי גישת ה-"Balanced Exceptionism", כל הנחה מוקדמת, כגון האיסור לפגוע בלא-לוחמים, אינה אבסולוטית, ושאלת מוסריותה היא תמיד תוצאה של תהליך מחשבתי-אינטואיטיבי לאיזון בין צרכים שונים. הגישה טוענת, כי ביצוע מעשה שהינו רע ביסודו (כגון הרג לא-לוחמים), הוא אמנם אינו רצוי ויכול אף ליצור תחושת חרטה עמוקה אצל המבצע, אך במידה וקיימת עדיפות מוסרית לצורך אחר, הפעולה לא תחשב כרעה (Coady 2004).

מצודדי ה-"Balanced Exceptionism" ינתחו את הפריצה הרוסית כחלק ממערכת רחבה יותר של צרכים. על-כן, הפגיעה בלא-לוחמים שהתרחשה במהלכה היא אינה לא-מוסרית. ניתן לומר, כי הפעולה האקטיבית והאגרסיבית של המשטר מחזקת את ההרתעה הרוסית כנגד טרור צ'צני עתידי. בקונוטציה רחבה יותר, ניתן אף לראות את הפריצה כחלק מהמלחמה הבינ"ל בטרור האסלאמי שהחלה לאחר אירועי 9/11. תחת מסגרת "המלחמה בטרור", זוהי חובתם של משטרי המערב לפעול בתקיפות כנגד רדיקליזם אסלאמי, כיוון שכל ניצחון מהווה עבורו חיזוק מוראלי להמשיך ואף להגביר את פעילותו, ובכך לסכן מעגל הולך ומתרחב של חפים מפשע.

גישת "Balanced Exceptionism" באה לידי ביטוי בנאומיו של הנשיא פוטין לאחר הפריצה, בהם הוא מציג את הפעולה והקורבנות כהכרח של המלחמה הגלובלית בטרור. סקרי

דעת קהל שהתפרסמו לאחר הפעולה הראו כי פוטין זוכה לתמיכה גבוהה בדעת הקהל הרוסית. כמו-כן, מדינות המערב גם הן הביעו תמיכה מלאה במאבקו של פוטין בטרור, והטילו את כל האשמה המוסרית על הטרוריסטים הצ'צ'ניים. ניתן לומר, כי תגובות חיוביות אלו מצביעות על כך שעבור רבים, הן ברוסיה והן בעולם, המחויבות להילחם בטרור באופן יעיל גוברת על המחויבות של לא לפגוע בלא-לוחמים (Evangelista, 2003).

לדעתי, ה-"Balanced Exceptionism" אינו פוטר את הפעולה הרוסית מהיותה עוולה מוסרית. גם אם ניתוח הפריצה דרך הפרספקטיבה של "Balanced Exceptionism" מראה שההריגה של 126 לא-לוחמים היא נכונה מוסרית, לאור צרכי המטרה הגדולה יותר של מלחמה בטרור, ניתוח זה אינו פוטר את השלטונות הרוסים מאשמת הרשלנות במתן הטיפול הרפואי. רשלנות זו, כפי שהראיתי מוקדם יותר, הייתה גורם מרכזי במותם של אזרחים רבים באותו הבוקר. על-כן, גם עם הפעולה עצמה הייתה נכונה מוסרית, הרשלנות שהתלוותה עליה מהווה עוול חמור. מקור העוולה אמנם עבר ממהות הפעולה לאופן ביצועה, אך התוצאה הסופית אינה מאפשרת לראות את הפעולה כפעולה נקייה ונכונה מוסרית.

"ידיים מלוכלכות" ו"מצב חירום עליון"

הגישה השנייה היוצאת כנגד האבסולוטיות של אי-פגיעה בלא-לוחמים היא גישת "הידיים המלוכלכות" ("Dirty Hands"). בעוד גישת ה-"Balanced Exceptionism" עוסקת בעדיפות מוסרית של צורך אחד על פני צורך אחר, גישת הידיים המלוכלכות שמה דגש על צרכים פוליטיים כקודמים לעקרונות מוסריים. הגישה, כמובן, לא מקבלת כל צורך פוליטי כנותן לגיטימציה למעבר על חוקי מוסר, אלא רק לצרכים פוליטיים הנובעים מסיטואציה בעלת אופי קיצוני. כדי לבדוק את הפריצה הרוסית לאור גישה זו עלינו להגדיר תחילה מהי סיטואציה קיצונית (Coady 2004).

בהקשר של מלחמה ואלימות, מייקל וולצר מתאר סיטואציית קיצון כ"מצב חירום עליון" ("Supreme Emergency"). המונח לקוח מהרטוריקה של וינסטון צ'רצ'יל בזמן ההפצצות הגרמניות על לונדון ב-1939. "מצב חירום עליון", לפי וולצר, מתאר קיום של פחד וסכנה שהינם מעבר לפחדים והסכנות הרגילות המתלוות למלחמה, וקיומם מצריך פעולות החורגות מעקרונות המלחמה. אך מהן אמות המידה המבדילות בין מצב חירום רגיל למצב חירום עליון? וולצר טוען כי יש להגדיר את המצב על-פי שני קריטריונים: מידת המיידיות של הסכנה ואופייה של הסכנה.

במצב חירום עליון חייבים להתקיים שני התנאים יחדיו, כלומר מיידית ובעלת אופי חמור ובלתי רגיל (Walzer, 1977).

לפי וולצר, בעוד שאלת המיידיות ניתנת להגדרה אובייקטיבית יחסית, הגדרת הסף של סכנה חמורה ובלתי רגילה הינו אקט קשה לביצוע. הסיבה לכך היא, שבמלחמה רוב מעשי האויב נתפסים בעינינו כחמורים ובלתי רגילים. וולצר קובע, כי על-מנת להתגבר על קושי זה יש למפות את הסכנות שבמלחמה, ולקבוע את הגבול שלאחריו הסכנה מצדיקה הכרזה על "מצב חירום עליון". הוא קובע, כי סכנה חמורה ובלתי רגילה היא סכנה המאיימת על הישרדותה או חרותה של קהילה פוליטית. וולצר מגדיר קהילה פוליטית כקהילה, אשר חבריה חולקים ביניהם דרך חיים שפותחה על-ידי אבותיהם במטרה להעבירה לדורות הבאים, ורואה בהמשך קיומה של קהילה כזו את הערך הגבוה ביותר בחברה האנושית. וולצר קובע כי כאשר קיימת סכנה מיידית המאיימת על הישרדותה של קהילה פוליטית, ניתן לתאר את המצב כ"מצב חירום עליון" (Walzer, 1977).

גישת "הידיים המלוכלכות" גורסת כי "מצב חירום עליון" עוקף עקרונות מוסריים, שאחרת היו אבסולוטיים. כלומר, בסיטואציה של "מצב חירום עליון" יהיה נכון מבחינתנו לבצע גם מעשים לא מוסריים המשרתים צרכים עמוקים של הגנה על הקהילה הפוליטית. הגישה מכירה ברוע של מעשים כאלו, אך מעניקה להם לגיטימציה מתוקף הנסיבות הקיצוניות. וולצר מציג דוגמא ממלחמת העולם השנייה. הוא קובע כי הפצצות השטח של בעלות הברית בשנות המלחמה הראשונות, אשר כווננו כנגד אוכלוסיה אזרחית גרמנית, היו אמנם מעשה עוולה, אך הן היו נכונות באותה סיטואציה אשר עמדה בקריטריונים של "מצב חירום עליון" (Coady 2004).

על פי גישה זו, בבואנו לנתח את מוסריותה של הפעולה הרוסית עלינו לקבוע אם היא התבצעה בתוך סיטואציה של "מצב חירום עליון", אם האומה הרוסית הייתה תחת איום מידי על המשך קיומה כקהילה פוליטית. יש שיגידו כי באותה עת, החברה והתרבות המערבית כולה היו תחת התקפה קשה ומיידית מצד הרדיקליזם האסלאמי. הפלת מגדלי התאומים רק שנה לפני אירוע החטיפה, המלחמה באפגניסטן, פיגועי טרור מחרידים ברחבי העולם וההסלמה במלחמה הרוסית-צ'צ'נית יצרו תחושה חזקה של סכנה מוחשית לדרך החיים המערבית. תחת תחושה כזו של "מצב חירום עליון" הפעולה הרוסית אמנם כללה מעשה עוולה של פגיעה בלא-לוחמים ואי-עמידה בעיקרון ההבחנה, אך בתוך הסיטואציה הפוליטית של התקופה היא הייתה נכונה על-מנת לבלום את האיום הצ'צ'ני והאסלאמי.

דעתי היא, כי הטיעון בדבר קיומו של "מצב חירום עליון" בעת הפעולה הרוסית, אשר מעניק לה תוקף מוסרי, אינו רלוונטי. גם אם נקבל את התפיסה ביחס לגודל האיום וחומרת

הסכנה לתרבות המערבית שיצר הטרור האסלאמי העולמי, עדיין קיים קושי משמעותי להוכיח את מיידיות הסכנה. הטרור הינו אסטרטגיה של שחקן בעל עוצמה נחותה, ולכן, גם עם פגיעתו רבה וחמורה, כגון ב 9/11, הוא עדיין אינו מהווה איום מיידית על ההגמוניה ודרך החיים של המערב. וולצר מציב את האיום הנאצי כאב טיפוס ל"מצב חירום עליון". בהשוואה בין שתי הסיטואציות ניתן לראות כי קיים פער משמעותי בין מיידיות האיום שמציבים הטרוריסטים, אשר מתבסס בעיקרו על יצירת פחד פסיכולוגי, לבין מיידיות האיום שהציבה גרמניה הנאצית, אשר ב-1940 כבשה את יבשת אירופה באמצעות מכונת מלחמה אדירה וחסרת רחמים. העדר קריטריון המיידיות מעלה כי במקרה שלנו לא התקיים "מצב חירום עליון", ולכן בהעדרו, ההגבלות על פגיעה בלא-לוחמים עומדות איתן והפעולה הרוסית חייבת להיבדק לאורן.

סיכום ומסקנות

הפעולה הרוסית בבוקר יום שבת 26 באוקטובר 2002 בלי ספק הסתיימה בתוצאות טראגיות, כאשר 126 אזרחים רוסים חפים מפשע איבדו את חייהם. עבודה זו ביקשה לבדוק אם הפעולה הרוסית הייתה פעולת טרור.

ניתוח הפעולה הרוסית התבצע במסגרת דוקטרינת ה-*Jus in bello*, כפי שפותחה על-ידי מייקל וולצר בספרו "Just and Unjust Wars". עקרונות אלה מבנים את הנורמה המקובלת בכל הנוגע לשאלות מוסריות כגון פגיעה בלא-לוחמים.

בדיקת הפעולה הרוסית לאור המאפיינים המקובלים של פעולת טרור העלתה כי היא עמדה בכל אחד מהמאפיינים החיצוניים של טרור. הפעולה הרוסית פגעה בלא-לוחמים, מדינה יכולה להיות סוכן של טרור, הטקטיקה הרוסית התעלמה מעקרון ההבחנה, והפעולה התבצעה כדי להשיג מטרות פוליטיות, ולא בהכרח לטובת האינטרס של החטופים. עם זאת, הסבירות הגבוהה לכך שלא הייתה כוונה רוסית לפגוע בחטופים ייצרה קושי ברור הסוגיה, וחייבה אותנו לבחון את הפריצה לאור דוקטרינת Double-Effect.

חוסר ההסכמה בספרות באשר לגבולות המוסר של הדוקטרינה הקשתה על מתן תשובה דיכוטומית לשאלת המחקר. עם זאת, דעתי, כפי שנימקתי אותה מוקדם יותר, היא כי המעשה אמנם אינו מעשה טרור, אך הוא בפרוש עוולה חמורה.

אל מול מסקנה זו בדקתי שתי טענות, אשר מבקרות את האבסולוטיות של עיקרון הפגיעה בלא-לוחמים כפי שהוא מופיע ב-*Jus in bello*. לדעתי, טענות אלו אינן פותרות את הפעולה הרוסית מהיותה עוולה מוסרית, בין אם עקב חוסר רלוונטיות בגישת "הידיים המלוכלכות", ובין אם עקב עוצמת הרשלנות הרוסית בגישת ה-"Balanced Exceptionism".

לסיכום, אופיין הא-סימטרי והאורבני של המלחמה במאה ה-21, אשר מתנהלות ברובן בין צבאות לבין ארגוני גרילה, הפועלים בתוך אוכלוסיה ומנצלים אותם לשם צרכים צבאיים, מחייב את המדינות למצוא את האיזון הדק בין זכותן להגנה עצמית לבין פגיעה בזכויות אדם. לדעתי, חברה הרואה עצמה כמוסרית ואף מתהדרת במוסריות זו כגורם המבדיל בינה לבין אויביה, חייבת לעמוד בסטנדרטים הגבוהים ביותר בכל הקשור לפגיעה בלא-לוחמים. אך בד-בבד חייבת החברה הבינלאומית לבחון את תוקפן של עקרונות המלחמה והמשפט הביני"ל בעידן החדש. זאת בכדי למנוע את אובדן הרלוונטיות שלהם לשדה הקרב בעיני המדינות או את הפיכתם לכלי הנתון לניצול אבסורדי בידי שחקנים, אשר עצמם אינם מקיימים את חוקי המוסר.

ביבליוגרפיה

- Coady, C.A.J. 1985. The Morality of Terrorism. *Philosophy*, Vol. 60, No.231: 47-69
- Coady, C.A.J. 2004. Terrorism, Morality, and Supreme Emergency. *Ethics*, Vol. 114: 772-789
- Dolnik, A. and R. Pilch. 2003. The Moscow Theater Hostage Crisis: The Perpetrators, their Tactics, and the Russian Response. *International Negotiation* 8: 577–611
- Evangelista, M. 2003. Chechnya's Russia Problem. *Current History* 102: 313-319
- Nabi Abdullaev, "Picture Emerges of How They Did It". *Moscow Times*, November 6, 2002 (<http://www.cdi.org/russia/johnson/6537-3.cfm>) נבדק ב 8/5/2009
- Rodin, D. 2004. Terrorism without Intention. *Ethics*, Vol. 114: 752-771.
- Singh, Charu (2002) "Terror in Moscow". *Frontline* 19: 3 November. (<http://www.hinduonnet.com/fline/fl1923/stories/20021122002804800.htm>)
- Uppsala universitet : Uppsala Conflict Data Program
(http://www.pcr.uu.se/gpdata/gpcountry.php?id=132®ionSelect=9-Eastern_Europe#) נבדק ב 8/9/2009
- Walzer, M.1977. *Just and Unjust Wars : A Moral Argument with Historical Illustrations*. New York : Basic Books.
נבדק ב 8/5/2009

מקורות ראשוניים

אמנת ז'נבה הרביעית (1949)

http://www.btselem.org/Hebrew/International_Law/Fourth_Geneva_Convention.asp

הפרוטוקול הראשון לאמנת ז'נבה (1977)

http://www.btselem.org/Hebrew/Legal_Documents/Additional_Protocol_I_to_Geneva_Conventions.PDF